

„Nevet adni az áldozatoknak”

Reed Brody ügyvéd, a diktátorvadász

B. Simon Krisztián

2016/17. (04. 28.)

<https://www.hrw.org/about/people/reed-brody>

A Human Rights Watch emberi jogi szervezet főállású diktátorvadásza, aki évtizedek óta azon dolgozik, hogy bíróság elé állítsa a saját népüket sanyargató vezetőket. Legfrissebb skalpja Hissène Habré, Csád egykori diktátora, aki éppen Szenegálban felel bűntetteiért. Szárnybontogatásáról, forradalmi hevületről, az áldozatok szerepvállalásáról és a diktátorok természetéről beszéltünk vele.

Magyar Narancs: Van egy sokat idézett mondata, miszerint szerencsésnek érzi magát, hogy olyan korban nőhetett fel, amelyben a fiatalok még éreztek erőt arra, hogy megváltoztassák a világot.

Reed Brody: A generációm gondolkodását leginkább a Crosby, Stills, Nash and Young Chicago című dala határozza meg, aminek a refrénje így hangzik: „Megváltoztathatjuk a világot, újrarendezhetjük a világot...” (A dal az 1968-ban a chicagói demokrata konvenciót követően perbe fogott háborúellenes tüntetőkről, a „chicagói nyolcokról” szól – a szerk.) Ez az optimizmus nem volt ok nélküli: fiatalkorom mozgalmi, az emberi jogi vagy a háborúellenes mozgalom mind valamilyen szinten győzelemmel végződtek. Tizenhét éves koromban, 1970-ben voltam egy tüntetésen Washingtonban, ahol legalább egymillió ember gyűlt össze. Jól emlékszem rá, hogy azt gondoltam magamban: ha a mi generációnk hatalomra kerül, akkor sokkal jobb lesz a világ. Megjegyzem, a tüntetés egyik szervezője Bill Clinton volt. Aztán a dolgok mégsem lettek sokkal jobbak. Ma viszont nem azt látom, hogy a fiatalok tömegei úgy gondolnák, hogy bennük van a változás ereje. Lehet, hogy az uralkodó kultúra túlságosan domináns, vagy a nagyvállalatok érdekérvényesítése annyira erős, hogy az emberek kicsinek és gyengének érzik magukat mellettük.

MN: Ez nyugati vagy globális jelenség?

RB: Nehéz megmondani. Az úgynevezett arab tavasz alatt sok fiatal érezte úgy, hogy most végre kezébe vette a sorsát. Aztán mindez elenyészett, sok helyütt egyenesen katasztrófába torkollott. Fiatalkorom egyik legnagyobb gondolkodója, Saul Alinsky úgy gondolta, győzelmekre van szükség – nem is okvetlenül nagyokra – ahhoz, hogy az emberek felfogják: képesek hosszabb távon valamit elérni. (Alinskyt az első közösség-szervezőként tartják számon, A radikálisok szabályai c. könyvében azt írja le, hogyan tudnak a „kisemmizettek” összefogni a sikeres érdekérvényesítésért – a szerk.) Ma Nyugaton nincsenek ilyen győzelmek. Spanyolországban például hiába jelent meg egy erős mozgalom, amely változást követelt, hiába támogatták sokan a megszorításellenes Indignadost, az ország politikájában nem történt változás. Amerikában Bernie Sanders képes lázba hozni az embereket, de ez távolról sem ugyanaz a forradalmi érzés, mint ami a '70-es években körülvett minket.

MN: Ez a hevület vezette önt is Nicaraguába a '80-as években, ahol feltárta, hogy az Egyesült Államok által támogatott fegyveres ellenállók, a kontrák fegyvertelen civileket gyilkoltak?

RB: Akkoriban a progresszív amerikai fiatalokat erősen foglalkoztatta az amerikai imperializmus, a latin-amerikaiak szenvedése. Már a '70-es évek végén is eltöltöttem pár hónapot hátizsákos turistaként Latin-Amerikában. Jártam Bolíviában is, ahol egy misszionárius elvitt a bányászokhoz Potosíba. A 18. században ez volt a világ egyik leggazdagabb városa, hála a hatalmas ezüstkészleteinek, a 20. század végére viszont a tragikus, kizsákmányolt létezés egyik leglátványosabb példája lett. A bányászok nyomorúságos fizetésért szálltak le a tárnákba, és a szörnyű munkakörülmények miatt jószerivel alig érték meg a negyvenet. Ezek az emberek magyarázták el, hogy miképpen kapcsolódik az ő nyomorúságuk a nyugati ember gazdagságához. Az utazásaimon meggyűlt a bajom a titkosrendőrökkel is, rövid időre be is zártak. Ez mind befolyásolta a világlátásomat. Az 1979-es nicaraguai szandinista forradalom is izgalmas volt – a baloldali mozgalmárok megdöntötték az Egyesült Államok által támogatott önkényuralmi rendszert! Nem sokkal később én is odamentem, hogy lássam, mi történik. A nicaraguaiak arról meséltek, hogyan gyilkolják az Egyesült Államok által támogatott kontrák az ártatlan embereket, és azt kérdezték, vajon az amerikaiak tudnak-e róla, hogy mi történik itt? Büntudatot éreztem, és az járt a fejemben, hogy tennem kell valamit. Felmondtam az otthoni állásomat, és visszatértem Nicaraguába, hogy dokumentáljam a történeteket. Az apám nem értette, hogy mit művelek. Ő az élete első negyven évét folytonos létbizonytalanságban élte le. A háború alatt munkatáborban volt, majd emigrált Amerikába, ahol végre biztonságban lehetett, befejezte az egyetemet és 57 évesen megszerezte a doktori címét a Columbia Egyetemen. Nem értette, hogy miért akarom hátrahagyni a

stabilitást, miért megyek a békéből a háborúba. És attól is tartott, hogy egy ideológia rabjává válok, úgy, ahogy az általa ismert Magyarországon annyian bedőltek a náciizmusnak, majd a kommunizmusnak. Én viszont tudtam, hogy ezt az utat kell járnom. Hazatérve írtam egy riportot a kontrák rémtetteiről, amely valóban megváltoztatta az amerikai politikát. (Ennek hatására szavazta meg a kongresszus, hogy nem juttat több támogatást a kontráknak – a szerk.) Szóval ez volt életem egyik legegyszerűbb és legjobb döntése.

MN: Olyannyira sikeres volt, hogy még Ronald Reagan akkori elnök is említést tett önről...

RB: Igen, azt állította, hogy az Egyesült Államok-ellenes szandinistákkal szimpatizálok, és a szememre hányta, hogy hagytam, a szandinisták szelektíven tálalják elém a történeteket. Ezzel szemben a valóság az, hogy az utamon mindvégig papok kalauzoltak, hiszen nekik voltak a legjobb kapcsolataik, ők tudtak összehozni a falusiakkal. Amikor az apámnak elmeséltem, hogy mindenhova papokkal mentem, rám nézett, és az erős magyar akcentusával azt mondta: „Tudod, Reed Kalman Brody, én mindvégig attól rettegettem, hogy kommunistaként térsz haza. Azt viszont a legvadabb álmomban sem gondoltam volna, hogy katolikus leszel.” De hát nem lettem az. És persze naiv is voltam valamelyest, mivel rosszul mértem fel, hogy kik azok a szandinisták. Ma is részben ezek az emberek vezetik az országot, és nemigen tudok velük rokonszenvezni.

MN: Pinochet chilei diktátor ügyén szintén dolgozott.

RB: A Pinochet-ügybe elég későn keveredtem bele. Nem vettem részt abban a többéves munkában, amely a letartóztatásához vezetett, 1998-ban kezdtem a Human Rights Watchnak dolgozni, ekkor fogták le Pinochetet. Elég jó év volt egyébként 1998, azon a nyáron alakult meg a hágai Nemzetközi Büntetőbíróság is, amely, úgy tűnt, beteljesíti a nürnbergi perek ígéretét, és lehetőséget biztosít arra, hogy felelősségre vonják az emberiség elleni bűntettek elkövetőit. Aztán októberben jött a hír, hogy Londonban letartóztatták Pinochetet. A chilei diktátort Londonban spanyol elfogatóparancs alapján vették őrizetbe több mint húsz évvel korábban elkövetett bűntettek miatt – ilyesmi soha azelőtt nem történt. Tudtuk, hogy itt biztosra kell menni, ezt nem szabad elrontani. Pár nap múlva már Londonban voltam, és azt gondoltam, hogy pár napig vagy hétig ez el fog tartani. Végül nyolc hónapot töltöttem ott. A brit parlament felsőházában azt kellett bizonyítanom, hogy akkor is bíróság elé lehet valakit állítani, ha egy másik országban követte el a bűntetteit, ráadásul államfőként. Végül a lordok háza azt mondta: igen, ezt meg lehet tenni.

MN: De ha Baltasar Garzón spanyol bíró ki tudott adni egy elfogatóparancsot Pinochet ellen, mi szükség van a Nemzetközi Büntetőbíróságra? (Garzónról lásd korábbi cikkünket: Ha spannol a spanyol, 2012. március 1.)

RB: Ezek a bíróságok egymást egészítik ki. Az eltelt majdnem két évtizedben azt láttuk, hogy nem egyszerű valakit felelősségre vonni. Megfelelő politikai környezet kell hozzá, és meg is kell érte dolgozni. Amikor Pinochetet letartóztatták, azt hittük, tucatjával jönnek majd az újabb Pinochet-ügyek. De nem ez történt. Hissène Habré egykori csádi diktátor pere (akinek 1982 és 1990 közötti uralma alatt feltehetőleg negyvenezer embert gyilkoltak meg – a szerk.) az első, ami folytatja a Pinochettel elkezdődött precedenst. Sőt, még Pinochet ügye se vezetett felelősségre vonáshoz. Rossz egészségi állapota miatt megúszta a spanyolországi pert, és hazamehetett Chilébe. A nemzetközi büntetőbíróságra akkor van szükség, ha nincsen más bíróság, amely ezeket az ügyeket el tudná vállalni – ez egyfajta utolsó esély. Ma is mindössze pár ügyel foglalkozik. Ideális esetben ezeket az embereket a hazájukban kellene felelősségre vonni, de ez sok helyütt ma még lehetetlenség. Latin-Amerikában már elindult valami, Argentínában vagy Peruban voltak már tisztességesen lefolytatott tárgyalások, de sok afrikai országban még nincs erre lehetőség. Azt nyugodt szívvel állíthatom, hogy történt változás a fejekben: ma már az emberek hisznek abban, hogy van igazságszolgáltatás. Nürnberg előtt még a büntetlenségben hittek.

MN: Hissène Habré Csádban követte el bűntetteit, és egy szenegáli bíróság előtt kell védenie az igazát. Mi ebben a különleges?

RB: Ez az első alkalom, hogy egy ország bírósága ténylegesen eljár egy másik ország egykori vezetőjével szemben az emberi jogok megsértése miatt. A per másik egyedülálló eleme, hogy a vádemelés hajtóerői az áldozatok voltak, illetve a velük szorosán együttműködő aktivisták. Hágában az ügyek jó részét az ENSZ Biztonsági Tanácsa vagy egy nemzetközi ügyész kezdeményezi. Itt viszont a börtönből szabadult, meghurcolt csádiak keresték az igazságszolgáltatást. Az egész ügy kezdődött, hogy a Pinochet-ügy idején megkeresett egy csádi asszony, és azt mondta, ezt meg szeretnék ők is csinálni Habréval. Tizenhat álló éven át szinte mindenki azt mondta, hogy ez esélytelen. Úgy vélték, nem értem Afrikát és a világpolitika dinamikáját, hiszen a nemzetközi politika kéz kezet mos alapon működik, a vezetők megvédik egymást. És tény, hogy Afrikában sokkal nehezebb valamit elérni, mint Latin-Amerikában, sokkal könnyebben feladják az emberek. Lehet, én se csináltam volna végig, ha tudom, hogy 16 évembe fog kerülni. De végül mégiscsak sikerült Habrét bíróság elé állítanunk. Az áldozatokkal és az aktivistákkal folytatott munkánk

megteremtette ennek a politikai lehetőségét, elértük, hogy a szenegáli politikai elit elfogadja ezt. És szerencsénk is volt. Hiszen meg is halhatott volna Habré ennyi idő alatt. A chilei diktátort is azért tartóztatták le, mert az áldozatai 25 éven keresztül minden alkalmat megragadtak, hogy emlékeztessék a világot arra, ki is volt Pinochet. A történeteik révén megfoghatóvá vált a sok szörnyűség, amit elkövetett, és így már nem volt nehéz szövetségeseket találni. Az igazságszolgáltatás akkor indul be, amikor elkezdesz nevet adni az áldozatoknak. Afrikában viszont az áldozatok még névtelenek.

MN: Van valamifajta hasonlóság a diktátorvadász és a náci vadászok, például a Wiesenthal Központ tevékenysége között?

RB: Igen is, meg nem is. A „diktátorvadász” cím egy rólam készült dokumentumfilm miatt ragadt rám. Jó név, megmarad az emberek fejében, meg adta is magát, mivel az irodám falán van egy térkép mindenféle rossz fiúk arcképével, akiket szeretnék bíróság elé állítani. De ez a név nem reflektál a munkám komolyságára és építő jellegére. Azoknak az oldalára akarok állni, akik arra vágnak, hogy igazságot szolgáltatassanak nekik. A munkám nem abból áll, hogy belovagolok egy városba, fegyvert rántok, és azt kiáltom, „Hol a diktátor? Nyomban vigyetek elibe!” Nem az elnyomóra koncentrálok, hanem az elnyomottakra. Velük van mindennapos kapcsolat, őket próbálok támogatni abban, hogy felépítsék az ügyüket. Nem akarom a náci vadászok munkáját lekicsinyelni, fontos, amit csinálnak, minden tisztelem az övék, de ha a tettesek mind elmúltak 90 évesek, a dolog veszít a vonzerejéből. Igen, vannak büntettek, amelyek soha nem évülnek el, és ez legitimálja, hogy akár tolószékben is betolják a háborús bűnösöket a bíróságra – de azt hiszem, hogy amit én csinálok, az ennél konstruktívabb. Nemcsak arra a kérdésre válaszol, hogy bűnhődnie kell-e az elnyomónak, hanem hangot ad az elnyomottaknak is.

MN: Miért fontos, hogy a diktátorok tisztességes eljárásban részesüljenek?

RB: Azért, mert a jogállam, az emberi jogok nevében kerülnek bíróság elé. Meg kell mutatnunk, hogy jobbak vagyunk náluk. Pinochet emberek ezreit ölette meg és íteltette el koholt vádakkal. Mi egy magasabb ideál nevében cselekszünk. A bírósági tárgyalások alapozzák meg, hogy kik vagyunk, hogy egy diktatúra bukása után az új társadalom jobb lesz-e, mint az a régi volt, amely felett ítéletet mondanak.

MN: Gondolkozott valaha azon, hogy mi hajtotta a diktátorokat? Miért követték el a bűntetteiket?

RB: A diktátorok sokféle háttérrel indulhatnak. Vannak, akik beleszületnek a diktátorszerepbe, és az elődeik elvárásainak kell megfelelniük. Ilyen volt Jean-Claude „Baby Doc” Duvalier, Haiti egykori vezetője, aki apjától, François „Papa Doc” Duvalier-től örökölte a hatalmat. Ezzel szemben Hissène Habré – sok más elnyomó uralkodóhoz hasonlóan – forradalmárként kezdte. Erős intézmények és jól szervezett civil társadalom hiányában bárki, aki hatalomra kerül, meg fogja próbálni a hatalmát kiterjeszteni. Teljesen mindegy, hogy Magyarországon van az illető, vagy valahol Afrikában. A nyugati államokban általában – hangsúlyozom, általában – nagyon erős a fékek és ellensúlyok rendszere, a hatalmi ágak szeparáltak, a sajtó szabadságát törvények garantálják, aktív a civil társadalom. Mindez megnehezíti, hogy a vezetők kiéljék azt a természetes ösztönüket, hogy több és több hatalmat összpontosítsanak a saját kezükben. Az afrikai országok sokkal gyengébbek ilyen szempontból. Ezért van, hogy ott oly sok vezető tör diktatórikus hatalomra. Bár most ez is finomodott valamelyest, a jelenlegi trend szerint az afrikai vezetők átírják az alkotmányt annak érdekében, hogy harmadszorra is indulhassanak az elnökválasztáson. Azt gondolom, a jogrend teszi a diktátort – de nem töltök túl sok időt azzal, hogy megpróbáljam megérteni a diktátorok mentalitását.

A magyar származású Reed Brody 1998 óta dolgozik a Human Rights Watch emberi jogi szervezetnek mint ügyvéd és szóvivő. Jelenleg Hissène Habré szenegáli tárgyalásán képviseli az áldozatokat, ezt megelőzően pedig Augusto Pinochet és Jean-Claude Duvalier áldozataival dolgozott. Miután hírnevet szerzett magának a nicaraguai kontrák rémtetteinek feltárásával, a genfi Jogászok Nemzetközi Bizottságánál kezdett kampányokat szervezni üldözött és meghurcolt jogászok védelmében. Később az ENSZ-nek dolgozott különféle posztokon: 1991-ben segített megírni Mongólia alkotmányát, majd emberi jogi sérelmeket vizsgált El Salvadorban, Guatemalában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban. Tanított többek között a Columbia, a Harvard és a Georgetown egyetemek jogi karán, és számos könyvet is írt diktátorokról, **valamint George W. Bush korábbi amerikai elnökről, akit szintén bíróság elé állítana, ha tehetné.**

Hissène Habré esete a bírósággal

Csád egykori vezetőjét az afrikai Pinochetnek is szokták nevezni: a bukása után egy vizsgálóbizottság megállapította, hogy elnöksége alatt körülbelül 40 ezer ember vált politikailag motivált gyilkosságok áldozatává, és további 200 ezer embert kínoztak meg. 1982-ben államcsínnyel került hatalomra. Csád akkoriban háborúban állt Líbiával, ezért Habrét feltehetőleg a CIA is támogatta Moammer Kadhafi líbiai diktátorral szemben – írja a BBC. Hatalomra kerülve létrehozta Afrika egyik leghírhedtebb titkosrendőrségét, a Dokumentációs és Biztonsági Igazgatóságot

(DSD), amelynek az volt a feladata, hogy hatástalanítson minden olyan csoportosulást vagy etnikai csoportot, amelyet a paranoid diktátor veszélyesnek ítélt a hatalmára nézve. Habré emberei egy egykori uszodában kínozták a politikai foglyokat, a leggyakoribb módszereik a fojtogatás, az éheztetés és az elektrosokk voltak, de beszámolók szerint előfordult az is, hogy a fogvatartottnak a száját rányomták egy autó kipufogócsövére, majd beindították a motort. Miután Idriss Déby jelenlegi csádi elnök 1990-ben elmozdította a hatalomból, Habré a szenegáli Dakarban húzta meg magát. Elfogatóparancsot egy belga bíró adott ki ellene a kétezres években, mivel egy 1993-ban elfogadott törvénynek köszönhetően az univerzális joghatóság lehetőséget biztosított a belga bíróságoknak, hogy bárkivel szemben eljárjanak (tekintet nélkül az elkövetés helyszínére és az elkövető állampolgárságára), aki megsértette a genfi egyezményeket – írja Habréről szóló tanulmányában Béres Attila jogász. A szenegáli hatóságok házi őrizetbe vették Habrét, de nem tudták eldönteni, hogy mit kezdjenek vele. A korábbi szenegáli elnök, Abdoulaye Wade leginkább azért nem akarta bíróság elé állítani, mert nem tudta, honnan lenne pénz a tárgyalásra. A belga kiadatási kérelmeket viszont rendre elutasították, és az Afrikai Unió is ragaszkodott hozzá, hogy Szenegálban folytassák le az eljárást. Wade végül 2008-ban beadta a derekát, és megváltoztatta az ország alkotmányát, hogy az lehetőséget adjon arra, hogy külföldön elkövetett, emberiség elleni bűntettekről is ítélezhessenek a bíróságaik. A szenegáli kormány 2011-ben ennek ellenére úgy döntött, inkább kiadja Habrét Csádnak, ahol távollétében halálra ítélték. Ez ellen az ENSZ hevesen tiltakozott, mert attól félt, hazatérve megkínoznák. A hágai Nemzetközi Bíróság 2012-ben felszólította Szenegált, hogy azonnal kezdje el az eljárást, vagy adja ki Habrét Belgiumnak. Szenegál élén addigra Macky Sall elnök állt, akivel kampánya során Brody is többször egyeztetett, így az Afrikai Unióval karöltve létrejöhetett egy különleges bíróság Dakarban. Habré először nem akart megjelenni a bíróságon, végül elővezették. Aztán az egykori diktátor támogatói is megpróbálták szabotálni a tárgyalást, a védői sem jelentek meg, és végül a bíróságnak kellett kijelölnie három új védőt. Habré ártatlannak vallja magát, ezért nem is volt hajlandó megszólalni a tárgyaláson, de kénytelen volt végighallgatni kilencven szemtanú vallomását. Ítélet feltehetően május végén születik, nemzetközi elemzők viszont már azt is hatalmas sikernek ítélik, hogy az eljárás elindult.